

одном из вариантов подписей более раннего периода, в другом либо видоизменились, либо частично или полностью отсутствовали, особенно это проявилось в росчерке, который складывается в процессе формирования самой подписи.

Вместе с тем во всех вариантах подписей одного лица, выполненных им в различные периоды, имеется ряд устойчиво проявляющихся совпадающих частных признаков, достаточных для идентификации личности исполнителя, что позволило эксперту сделать правильный вывод, а следователю обратить внимание на указанные обстоятельства при изучении материалов дела.

Рассмотренный пример наглядно показывает, что устойчивость признаков подписей одного лица обусловлена: наличием письменно-двигательных навыков, позволяющих осуществлять процесс письма; выработкой при формировании подписи навыков выполнения; частотой нанесения подписи. Проследить же устойчивость выявленных признаков в вариационных подписях, правильно их оценить можно только при наличии большого объема различных видов и вариантов подписей, наиболее приближенных по конфигурации к исследуемым.

Л. В. Свиридова, науковий співробітник Харківського НДІСЕ

ПРО СТРУКТУРУ ТА ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ МЕТОДИКИ СУДОВО-АВТОРОЗНАВЧОЇ КЛАСИФІКАЦІЙНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Безпосереднім об'єктом авторознавчого експертного класифікаційного дослідження є текст документа. Поняття «тексту документа» в судовому авторознавстві до останнього часу містило сукупність речень, зв'язаних

едністю смислу, що, зокрема, може слугувати матеріалом для криміналістичного дослідження психічних властивостей і стану його автора¹.

Останнім часом було запропоновано більш змістовне, на наш погляд, визначення «тексту документа», яке позначає мовленнєвий витвір, що являє собою послідовність висловлювань, з'єднаних різними типами лексичного, граматичного, стилістичного, логічного, асоціативного зв'язків². Цим визначенням описуються всі види текстів, що надходять на авторознавчу експертизу, у тому числі складені в незвичних умовах (психічні захворювання, алкогольне, наркотичне сп'яніння тощо), у яких смислові, логічні зв'язки між висловлюваннями можуть бути порушені або відсутні.

У судовому авторознавстві на даний час поняттям ознак писемного мовлення зазначаються характеристики (структурні особливості) комунікативної організації тексту документа, які містять інформацію щодо властивостей мовних, логічних та інтелектуальних навичок і вмінь автора та умов складання тексту³.

Таким чином, в ознаках писемного мовлення відображаються особливості використання мовних і логічних засобів з метою комунікації та діяльності, особливості їх організації при побудові конкретного тексту в певному акті писемного спілкування.

З метою вирішення ідентифікаційних завдань розроблені класифікація загальних та окремих ознак мовних навичок писемного мовлення, систематизації ознак нави-

¹ Див.: Вул С. М. Криминалистическое исследование признаков письменной речи. – К., 1973. – С.5; Теоретические и методические вопросы криминалистического исследования письменной речи / Сост. С. М. Вул; отв. ред. Л. Е. Ароцкер. – М., 1977. – С. 11.

² Див.: Вул С. М., Довженко О. В. О понятии и систематизации текстов как объектов судебно-автороведческой экспертизы // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. – Х., 2002. – Вип. 2. – С. 210–211.

³ Див.: Вул С. М. Криминалистическое исследование признаков письменной речи ... – С. 11–12; Теоретические и методические вопросы криминалистического исследования письменной речи ... – С. 25.

чок дискурсивного мислення, інтелектуальних навичок¹. У вказаних класифікації та систематизаціях ознак писемного мовлення, а також в систематизації писемно-мовленнєвих помилок широко описані майже всі прояви писемно-мовленнєвої поведінки людини незалежно від того, чи слугують вони цілям подальшої ідентифікації автора письмового документа, чи для вирішення інших криміналістичних завдань (вони також з успіхом використовуються в судовому почеркознавстві, в роботах, присвячених технічній експертизі документів, а останнім часом і в лінгвістичних дослідженнях усного мовлення)².

Повною мірою вказане відноситься й до авторозначої класифікаційної діагностики. Разом з тим, принципово різні підходи в дослідженнях ідентифікаційної та класифікаційно-діагностичної експертиз. На відміну від ідентифікаційної, де вирішується завдання із встановлення тотожності автора, що здійснюється шляхом вивчення ідентифікаційних ознак у досліджуваному документі, зразках писемного мовлення особи, що перевіряється, та їх подальшого порівняння, завдання класифікаційної діагностики полягає у встановленні категоріальних, класифікаційних властивостей автора (рідна мова, освітній рівень, стать тощо) і вирішується шляхом дослідження лише тексту документа. Експерт при кваліфікації ознак, спираючись на згадувані класифікації та систематизації, виділяє в досліджуваному тексті ті ознаки, які, на його

¹ Див.: *Вул С. М. Методика статистического анализа общих признаков языковых навыков письменной речи // Применение методов исследования, основанных на вероятностном моделировании, в судебно-почерковедческой экспертизе.* – М., 1976. – С. 339–357; *Вул С. М. Методологические вопросы судебно-автороведческой идентификационной экспертизы // Роль судебной экспертизы в социалистическом правовом государстве: Тезисы науч.-практ. конф.* – Мн., 1989. – С. 219–222; *Вул С. М. О классификации идентификационных признаков письменной речи в судебно-автороведческой экспертизе // Криминалистика и судебная экспертиза.* – К., 1990. – Вып. 41. – С. 67–72.

² Див.: *Вул С. М. Методика статистического анализа общих признаков языковых навыков письменной речи // Применение методов исследования, основанных на вероятностном моделировании, в судебно-почерковедческой экспертизе.* – М., 1976. – С. 339–357; *Потанова Р. К., Потанов В. В. Язык, речь, личность.* – М., 2006.

погляд, інформативні з точки зору поставленого перед ним завдання, оцінює їх діагностичну значущість та інтерпретує встановлену сукупність ознак мовленнєвих навичок особи щодо відповідної категоріальної властивості автора документа. Якщо в тексті такі ознаки не встановлені (або виявилися в недостатній мірі), це слугуватиме підставою або для заперечливого висновку, або для висновку про неможливість вирішення діагностичного завдання.

Указані ознаки відіграють значну роль у діагностичній експертизі, вони містять інформацію щодо відповідних категоріальних, класифікаційних властивостей особистості та відображені в даних експериментально-теоретичних досліджень писемного мовлення, зокрема, російського й українського¹.

Наведене загальне визначення поняття ознак писемного мовлення цілком і повністю охоплює поняття і його ідентифікаційних ознак. У той же час, на наш погляд, розглядаючи проблематику одного з видів авторознавчої експертизи і, зокрема, поняття *класифікаційно-діагностичних* ознак писемного мовлення, слід у вказане загальне визначення внести (з метою уточнення) відповідні корективи.

Класифікаційно-діагностичні ознаки писемного мовлення – це характеристики комунікативної організації тексту документа, що відображають особливості мовних, логічних та інтелектуальних навичок і вмінь автора й інформативні в плані встановлення його категоріальних властивостей.

Так, у разі встановлення рідної мови або місця формування мовних навичок автора документа як більш інформативні ознаки виступають порушення на основних рівнях мови (наприклад, на лексичному рівні: лексемний підрівень – замість лексеми української мови вживається лексема іншої мови; семантичний підрівень – українське слово, словосполучення вживається в невласливих укра-

¹ Див.: Вопросы судебно-автороведческой диагностической экспертизы / С. М. Вул, Л. М. Черняк, А. Т. Гулак и др. – К., 1984.

їнській мові значеннях і зв'язках тощо)¹. Аналогічно в разі вирішення питань щодо освітнього рівня, статевої належності автора експертом фіксуються відображені в тексті ознаки, інформативні в плані встановлення відповідних класифікаційних властивостей автора документа².

У структурному відношенні методика класифікаційної діагностики характеризується низкою специфічних особливостей. Насамперед це стосується розподілу процесу дослідження на відповідні основні стадії вирішення поставленого перед експертом питання.

На даний час у судово-авторознавчій класифікаційній діагностиці загальноприйнято розділяти процес експертного дослідження на три стадії: підготовчу, аналітичну та синтезуючу³. Стадія порівняльного дослідження писемного мовлення відсутня. Це пов'язано з тим, що в класифікаційній діагностиці немає порівняльного аналізу досліджуваного тексту зі зразками писемного мовлення особи, що перевіряється. Як центральну стадію діагностичного дослідження запропоновано вважати аналітичну, метою

¹ Див.: Вопросы судебно-автороведческой диагностической экспертизы ...; Теоретические и методические основы экспертного решения вопросов о родном (украинском, белорусском) языке автора документа, выполненного на русском языке / Отв. ред. С. М. Вул. – М., 1982.

² Див.: Вопросы судебно-автороведческой диагностической экспертизы ... – С. 121–127; Вул С. М., Мартынюк А. П. Теоретические предпосылки диагностирования половой принадлежности автора документа // Современное состояние и перспективы развития традиционных видов криминалистической экспертизы. – М., 1987. – С. 105–111; Вул. С. М., Горошко Е. И. Исследование статистических структур письменной речи в целях разработки методики установления пола автора документа // Роль судебной экспертизы и криминалистики в раскрытии и профилактике преступлений. – Одесса, 1994. – С. 84–86; Вул. С. М., Горошко Е. И. Судебно-автороведческая классификационная диагностика: установление половой принадлежности автора документа // Современные достижения науки и техники в борьбе с преступностью: Тезисы науч.-практ. конф. – Мн., 1992. – С. 138–141.

³ Див.: Вул. С. М. Общие положения методики решения вопросов о социально-биографических характеристиках автора документа // Современные проблемы судебной экспертизы и пути повышения эффективности деятельности судебно-экспертных учреждений в борьбе с преступностью: Тезисы респ. науч. конф. – К., 1983. – С. 147–149; Вопросы судебно-автороведческой диагностической экспертизы ...; Кузніченко Л. В. Правові й методичні аспекти судово-авторознавчої класифікаційної експертизи // Проблеми законності. – 2005. – № 71. – С. 151–155.

якої є встановлення діагностичних ознак писемного мовлення автора документа, що відобразилися в тексті та містять інформацію щодо встановлюваної класифікаційної характеристики автора¹. Однак у перебігу подальших досліджень цієї проблеми, ми дійшли висновку, що подібний розгляд структури діагностичного процесу потребує перегляду.

Питання порівняння в діагностиці обговорювалось багатьма криміналістами, у тому числі І. Д. Кучеровим, Ю. Г. Коруховим, В. Ф. Орловою, В. О. Снетковим, Н. П. Майліс та іншими, і висловлювалась думка про наявність порівняльної стадії в неідентифікаційних дослідженнях. Так, наприклад, В. О. Снетков виділяє такі етапи діагностичного процесу криміналістичного дослідження: визначення мети, попереднє дослідження, аналіз ознак, порівняльне дослідження, оцінка та формування висновку². Таким чином, порівняльне дослідження він розглядає як самостійний етап. Ю. Г. Корухов відмічає, що порівняння в діагностиці здійснюється відносно конкретного окремого з деяким класом об'єктів або з деякою типовою ситуацією на основі зіставлення чітко певних ознак, що повністю відповідає основному принципу діагностики. Отже, на відміну від ідентифікаційної експертизи при діагностуванні порівняльне дослідження може здійснюватися без порівняльного матеріалу у вигляді вільних та експериментальних зразків. У порівнянні беруть участь два види об'єктів: той, що діагностується та діагностуючий. Так, в авторознавчій класифікаційній діагностиці об'єкт, що діагностується – встановлювана класифікаційна характеристика (властивість) автора тексту документа. Як діагностуючий об'єкт, матеріалу для порівняння, можуть виступати еталонні моделі, системи ознак, зразків, зокрема, нематеріальні об'єк-

¹ Див.: Вопросы судебно-автороведческой диагностической экспертизы ... – С. 92.

² Див.: Снетков В. А. Проблемы криминалистической диагностики // Труды ВНИИ МВД СССР. – М., 1972. – № 23. – С. 101–109.

ти, наприклад, дані, одержані при проведенні наукових досліджень¹.

Таким чином, процес класифікаційно-діагностичного дослідження українського писемного мовлення можна розподілити на *чотири* основні стадії:

— *підготовчу*: ознайомлення з поставленими перед експертом питаннями, матеріалами справи, попереднє вивчення безпосередніх об'єктів експертизи з метою з'ясування її можливостей в плані вирішення вказаних питань і здійснення відповідної підготовки до проведення подальшого дослідження;

— *аналітичну*: вивчення текстового матеріалу документа з метою встановлення факторів досліджуваної ситуації писемного спілкування та відображених в документі загальних ознак мовних та інтелектуальних навичок писемного мовлення автора;

— *порівняльне дослідження*, у завдання якого входить встановлення діагностичних ознак писемного мовлення автора документа шляхом зіставлення структурної організації, мовних та інтелектуальних елементів досліджуваного тексту документа з еталонними моделями, якими можуть бути дані наукових досліджень;

— *синтезуючу*, що включає оцінку результатів порівняльного дослідження, формування та формулювання висновку, його логічного обґрунтування.

¹ Див.: Корухов Ю. Г., Орлова В. Ф. О проблеме криминалистической экспертной диагностики // Проблемы совершенствования судебных экспертиз. – М., 1994. – С. 5–27; Сонис М. А. К вопросу о классификации задач судебной экспертизы // Проблемы совершенствования судебных экспертиз. – М., 1994. – С. 95–104.